

*Szalai Péter**

A védjegyoltalom sajátos problematikája a szellemi tulajdonjogban

Ezzel a tisztelgő kötetbe szánt, rövid írással szeretném nagyrabecsülésemet kifejezni, egyben megköszönni Lenkovics Barnabás professzor úrnak azt a példamutató, mértékadó szakmai, egyben emberi iránymutatását, amit tőle kaptam a Széchenyi István Egyetem Polgári Jogi és Polgári Eljárásjogi Tanszékén együtt eltöltött eddigi közel tizenkét év alatt. A témaválasztást megkönnyítette számomra az, hogy professzor urat korábbi írásai és egyben eszmecseréink alapján ugyancsak foglalkoztatják a szellemi alkotások jogának egyes jelenkori, a fogyasztói társadalom mechanizmusaival kapcsolatos jelenségei, trendjei. Bízom benne, hogy az alább feltett kérdésekről sokat fogunk még beszélgetni.

1. Tulajdonjog tárgya-e a védjegy?

Milyen tényezők befolyásolják az ilyen sajátos tulajdonjog gyakorlását? Milyen kapcsolat állítható fel a jogbiztonság követelménye és a grafikai ábrázolhatóság között? És milyen következményekkel járhat, ha egy megjelölés lajstromozható akkor is, ha grafikailag nem ábrázolható? Kérdéseim felvetésének aktualitását az adja, hogy az európai védjegy jog jelentős reformok előtt áll. A Max Planck Szellemi Tulajdonjogi és Versenyjogi Intézet 2011. március 8-án nyilvánosságra hozott tanulmánya (a továbbiakban Tanulmány)¹ az európai védjegyrendszer gyakorlati működésének számtalan mozzanatát elemzi és értékeli, majd von le ezekből következtetéseket a jövőbeli jogalkotás számára. Az Európai Bizottság a Tanulmány alapján fogalmazta meg jogalkotási terveit a védjegyrendszer jövőjét illetően: bárki számára elérhető

* Egyetemi docens, Széchenyi István Egyetem Deák Ferenc Állam- és Jogtudományi Kar, Polgári Jogi és Polgári Eljárásjogi Tanszék.

¹ http://ec.europa.eu/internal_market/indprop/tm/index_en.htm, 2015.05.02.

- „az Európai Parlament és a Tanács 2008/95/EK irányelve a védjegyekre vonatkozó tagállami jogszabályok közelítéséről” módosítási javaslata² és
- a „Tanács 207/2009/EK rendelete a közösségi védjegyről” (a továbbiakban Rendelet) módosításáról szóló javaslat,³

amelyeknek a jelen gondolatmenet szempontjából legfontosabb vonatkozása az, hogy a védjegy lajstromozási feltételei között immáron nem találjuk meg a grafikai ábrázolhatóság követelményét.⁴

A modern védjegyjogok régóta két ismérvet határoznak meg feltételként: a megkülönböztetőképességet és a grafikai ábrázolhatóságot.⁵ A Rendelet indokolásának 5.3 pontját („A jogbiztonság növelése” alcímmel) idézve⁶ azonban: „A 4. cikkből⁷ kikerül a »grafikai ábrázolhatóságra« vonatkozó követelmény. Elavult az az előfeltétel, hogy grafikailag ábrázolhatónak kell lennie a megjelölésnek, amelyre vonatkozóan védjegybejelentés történik. Nagyfokú jogbizonytalanságot teremt egyes nem hagyományos, például kizárólag hangokból álló védjegyek tekintetében. Ez utóbbi esetben a grafikai eszközöktől eltérő módon (pl. hangfájl segítségével) történő ábrázolás kívánatosabb is lehet, ha az a védjegy pontosabb azonosítását teszi lehetővé, és ezáltal a nagyobb jogbiztonság célját szolgálja. A javasolt új fogalom meghatározás lehetőséget teremt az elegendő garanciát biztosító technológiai eszközökkel ábrázolt dolgok lajstromozására. A cél nem a megengedhető ábrázolási módok körének korlátlan kiter-

² Com (2013) 162 final 2013/0089 (COD).

³ Com (2013) 161 final 2013/0088 (COD).

⁴ A Tanulmány 2.9 pontja szerint jelentős számú szakmai szervezet véleményének megismerése alapján kiderült, hogy a grafikai ábrázolhatóság követelménye elavult, és a vonatkozó jogszabályok szövegét módosítani kellene annak érdekében, hogy azok liberálisabb gyakorlatot engedhessenek az ún. új típusú védjegyek kapcsán. Emellett hangsúlyozni kell azt is, hogy ez nem jelentheti a jogbiztonság követelményének a Sieckmann-kritériumokban foglalt meghatározásától való eltérést.

⁵ Igaz, a modern iparjogvédelem alapdokumentuma, a Párizsi Unió Egyezmény ezek közül csak a megkülönböztetőképességre utal [6. quinquies Cikk B) 2. pont]: „az e cikkben említett gyári vagy kereskedelmi védjegy lajstromozása csak a következő esetekben utasítható el vagy érvényteleníthető, ha [...] ha nincsen megkülönböztető jellege vagy kizárólag olyan jelekből vagy megjelölésekből áll, amelyek a kereskedelemben az áru fájának, minőségének, mennyiségének, rendeltetésének, értékének, származási helyének vagy az előállítás idejének feltüntetésére szolgálnak, vagy amelyek a köznyelvben vagy a kereskedelem tisztaságát és állandóságát szolgáló szokásai szerint használatossá váltak abban az országban, ahol az oltalmat igénylik.”

A grafikai ábrázolhatóság követelményét az USA védjegyjoga nem ismeri, amiből következően olyan megjelölések (pl. illatok) lajstromozhatóságát is megengedi, amelyek az Európai Unióban jelenleg kizártak az oltalomból.

⁶ [http://www.europarl.europa.eu/meetdocs/2014_2019/documents/juri/dv/com_com\(2013\)0161_/com_com\(2013\)0161_hu.pdf](http://www.europarl.europa.eu/meetdocs/2014_2019/documents/juri/dv/com_com(2013)0161_/com_com(2013)0161_hu.pdf), 2015.05.02.

⁷ Ti. a védjegy jelenlegi fogalmi meghatározásából, amely szerint „közösségi védjegyoltalom tárgya lehet minden grafikailag ábrázolható megjelölés, így különösen szó – beleértve a személyneveket –, ábra, kép, alakzat, betű, szám, továbbá az áru vagy a csomagolás formája, ha e megjelölés alkalmas arra, hogy valamely vállalkozás áruit vagy szolgáltatásait megkülönböztesse más vállalkozások áruitól vagy szolgáltatásaitól”.

jesztése, hanem nagyobb fokú rugalmasság biztosítása e tekintetben, miközben nagyobb jogbiztonságról is gondoskodunk.”

A Rendelet módosítására vonatkozó javaslat preambuluma (9) bekezdése szerint „Annak érdekében, hogy a jogbiztonság növelésével egyidejűleg nagyobb rugalmasságot tegyünk lehetővé a védjegyek ábrázolási módja tekintetében, a grafikai ábrázolhatóság követelményét törölni kell az európai védjegy fogalom meghatározásából”. A megjelölés bármely megfelelő formában – így nem szükségszerűen grafikai eszközökkel – történő ábrázolása megengedett mindaddig, amíg az ábrázolás lehetővé teszi az illetékes hatóság és a köz számára az oltalom pontos tárgyának pontos és egyértelmű meghatározását – és persze rendelkezik az adott megjelölés megkülönböztető képességgel.

Ez volna tehát a védjegyjog jövője? Tanulmányomban a védjegyjog egyes, fentiekhez kapcsolódó problematikus sajátosságait kísérem meg összekapcsolni – talán nem túlságosan önkényesen – egy gondolatmenetben, aminek az eredménye semmiképpen sem lesz valamilyen kategorikus következtetés vagy egységes tanulság. Írásom célja elsősorban tűnődő kérdések felvetése, nem pedig adekvát válaszok megadása – utóbbi talán nem is lehetséges.

2. Az új Ptk. fogalomhasználata

Az új Ptk. koncepciója szakított a szellemi alkotások jogával mint a jogterületi elnevezéssel: ez a meghatározás eltűnt az új magánjogi kódexből, a helyén pedig szerzői jogra és iparjogvédelemre való utalást találunk.⁸ Ezzel párhuzamosan egyre inkább teret hódít az angol jogi terminus, az „intellectual” property szó szerinti fordításának, a szellemi tulajdonnak a használata.

Ha a terminusok mögé pillanatunk, akkor azonban azt láthatjuk, hogy a szellemi alkotásokra vonatkozó elméleti felfogások és a tételes jogi szabályozás egybehangzóan egyfajta tulajdonszerű jogosultságként fogta fel az ezen területre eső – szerzői jogi és iparjogvédelmi – jogosultságokat: a nagyfokú hasonlatosság oka elsősorban a jogi szabályozás módszeréből adódik, hiszen mindkét esetben abszolút szerkezetű és a jogosult kizárólagos jogosítványait biztosító jogviszonyról van szó.

Az alábbiakban a tulajdonjognak a birtokkal való összefüggését tekintem át röviden, mégpedig arra tekintettel, hogy a „szellemi tulajdon” tárgyai esetében a birtoklás magánjogi értelemben vett mozzanata, illetőleg tulajdoni részjogosítványa hiányzik, hiszen az oltalom tárgya gondolati és nem fizikai jellegű. Ebből kiindulva pedig azt érdemes megvizsgálni, hogy milyen következménye lehet annak, ha a védjegyoltalom esetében eltekintünk a grafikai ábrázolhatóság követelményétől (miközben a birtokolhatóság hiánya miatt eleve problémákat vethet fel a jogosultság gyakorlása).

⁸ A Polgári Törvénykönyvről szóló 2013. évi V. törvény 2:55. §.

3. Tulajdonjog, birtok, védjegy

Vessünk egy pillantást a fentiek alapján a tulajdonjogra, közelebbről a birtoklás részjogosultságára: milyen viszony áll fenn közöttük, és milyen jelentősége lehet ennek a védjegyoltalom szempontjából?

3.1. A birtok fogalmáról röviden

A birtok fogalma akként határozható meg, hogy az az a tény, állapot, amikor valakinél, valakinek a fizikai értelemben vett hatalmában van egy dolog. A fizikai entitás és a tulajdonjog közötti kapcsolatot már a római jog alapján is felállíthatjuk.⁹ A kapcsolat lényegét tartalmilag az emberi uralom alá hajthatóság fejezi ki, vagyis az a lehetőség és egyben szükségesség, hogy az ember számára fizikai értelemben uralhatónak kell lennie valamely entitásnak ahhoz, hogy azon tulajdonjog állhasson fenn.

Már a római jogban megjelent ugyanakkor a *res incorporales*, azaz testetlen dolgok fogalma a *res corporales*szel, azaz testi dolgok fogalmával szembeállítva¹⁰: „bizonyos dolgok testiek, bizonyos dolgok testetlenek”.¹¹ Ebben a megközelítésben a testi dolgok azok, amelyeket érzékelni lehet, testetlen dolgok pedig azok a vagyoni (pénzben kifejezhető) értékű alanyi magánjogok, amelyek adásvétel tárgyai lehetnek, mint például a haszonélvezet és a követelések.¹² Látható, hogy itt még nem jelenik meg azoknak a testetlen javaknak a koncepciója, amelyek vagyoni értékűek és egyben érzékelhetők is, de hagyományos értelemben vett testi léttel jellemzően nem rendelkeznek – mint például a manapság védjegyoltalom alatt álló megjelölések nagy többsége. Mindazonáltal ez a fogalmi kettősség már szétfeszíti a római jogi dologfogalmat. Az a felfogás, amely szerint az emberi uralom alá nem hajtható dolog jogi értelemben nem minősül dolognak¹³ – és ennek megfelelően nem lehet tulajdon tárgy –, már jól rámutat a birtoklás hiánya és a tulajdonjog fennállása közöt-

⁹ FÖLDI ANDRÁS – HAMZA GÁBOR: *A római jog története és intézményei*. Budapest, 1996, Nemzeti Tankönyvkiadó, 267. A korai római jogban a birtok egyes tulajdonszerzések elengedhetetlen tényállási elemeként jelentkezik. Uo. 290.

¹⁰ Bár ez a különbségtétel később, az egységes dologfogalom megalkotásán fáradozó középkori jogtudomány erőfeszítéseit is kudarcra ítélte; lásd LENKOVICS BARNABÁS: *Dologi jog*. Budapest, 2014, Eötvös József Könyvkiadó, 34.

¹¹ FÖLDI-HAMZA: *i. m.* 272.

¹² Bár a római jog a testetlen dolgokon nem a mai értelemben vett szellemi alkotásokat értette, a fizikai létezés hiányából fakadó problémát már nyilvánvalóan felismerte.

¹³ FÖLDI-HAMZA: *i. m.* 267.

ti problémára. Ez a probléma egyébiránt mind a mai napig foglalkoztatja a jogtudósokat, és kiemelt téma volt az új Ptk. kodifikációs folyamata során is.¹⁴

3.2. A birtok mint a tulajdon ténybeli alapja

Kialakulása idején a római tulajdon egy dolog feletti tényleges uralom, hatalom, amely még nem vált el élesen a birtoktól.¹⁵ Ez minden bizonnyal elsőként ingókra vonatkozott, hiszen az ősi tulajdonszerzési mód, a mancipatio, valamint a tulajdon ősi védelmének, a rei vindicationnak a ránk maradt formája is feltételezte a dolognak a kézzel való megragadását, ami csak ingóságoknál képzelhető el.¹⁶

Az ingó magántulajdon időbeli elsődlegességére utal az a köztudott és általában a primitív népekre vonatkozó ismeretünk is, hogy a földművelésre való áttérés, illetve a letelepedés előtt, a pásztorkodás korában fogalmilag is kizárt ingatlan-magántulajdonról beszélni; míg a használati tárgyakon, személyes dolgokon való magántulajdon létezése már ebben a korban is nagyon valószínű.¹⁷

3.3. A birtok és a tulajdon jelenlegi kapcsolata

A tulajdonjog a legtágabb, legteljesebb alanyi magánjog, aminek teljessége időbeli korlátlanyságot jelentett már a római jogban is,¹⁸ és amelyet csak a törvény vagy maga a tulajdonos korlátozhat. A tulajdon későbbi, immáron jogi megközelítésében is erőteljesen szerepet kapott a birtoklás mint részjogosítvány (ius possidendi): a tulajdonos birtokolja a dologát.¹⁹ Továbbra is megtalálható volt tehát a ténybeli-fizikai mozzanat a jogi konstrukcióban. A magyar jogtudomány kapcsolódó fogalom meghatározásai a testi-fizikai jelleg megléte mentén alakultak,²⁰ illetőleg ezt a mozzanatot a modern magánjogok is megőrizték; mindössze három példát kiragadva: A BGB 90. §-ának jelentősen eg-

¹⁴ Lásd a kérdéshez: KESERŰ BARNA ARNOLD: A magyar védjegyek átruházására vonatkozó szabályok összehasonlítása a közösségi védjegyoltalom átruházásának szabályaival, különös tekintettel a szellemi tulajdon elméleteire. *Iparjogvédelmi és Szerzői Jogi Szemle*, 2011. 4. sz. 42-53.

¹⁵ FÖLDI-HAMZA: *i. m.* 278.

¹⁶ Uo. 278.

¹⁷ Uo. 278.

¹⁸ Uo. 281.

¹⁹ Uo. 282.

²⁰ LENKOVICS: *i. m.* 35.

zaktabb meghatározása szerint „A törvény értelmében dolognak csak a testi tárgyak minősülnek.”²¹ A régi Ptk. 94. § (1) bekezdése szerint „Minden birtokba vehető dolog tulajdonjog tárgya lehet.” Kivételként persze megjelennek a testi léttel nem rendelkező javak, hiszen az ezeken fennálló tulajdonjog szükségességét a gyakorlat kikényszerítette: (2) Ha a törvény kivételt nem tesz, a tulajdonjog szabályait megfelelően alkalmazni kell a pénzre és az értékpapírokra, valamint a dolog módjára hasznosítható természeti erőkre. Ugyanez a hatályos Ptk.-ban: 5:14. § [A dolog] (1) A birtokba vehető testi tárgy tulajdonjog tárgya lehet. (2) A dologra vonatkozó szabályokat megfelelően alkalmazni kell a pénzre és az értékpapírokra, valamint a dolog módjára hasznosítható természeti erőkre. A hatályos Ptk. a testi jelző betoldásával még inkább hangsúlyozza a tulajdon tárgyának fizikai létezését. (Ezzel ellentétesen az ABGB rendkívül általános és absztrakt – ma is hatályos – fogalom meghatározása szerint „Mindaz, ami a személytől különbözik és emberi szükséglet kielégítésére szolgál, jogi értelemben dolognak minősül” – ABGB 285. §.)²² Érdemes megjegyezni, hogy a hatályos jogunkban meglévő tulajdonszerzési módok jelentős része is – bár különböző jelleggel – feltételez birtoklási mozzanatot. A teljesség igény nélkül elég csupán a találásra, az elbirtoklásra vagy éppen a feldolgozásra utalni.

3.4. A védjegyoltalom által felvetett probléma

A dologi jog (és így a tulajdonjog) egyik alapelve az egyediség, ami azt juttatja kifejezésre, hogy a jogviszony tárgya mindig csak egyedileg meghatározott, konkrét dolog lehet.²³ Nemcsak a jogosult személye van pontosan megjelölve, hanem az a dolog is, amelyre a jogosultság kiterjed. Jogi értelemben vett egyediesítésről, meghatározottságról van szó, amire mindenekelőtt a világos és egyértelmű jogi helyzet (jogbiztonság) érdekében van szükség.

A birtokolható, hétköznapi javak esetében viszonylag könnyen értelmezhető az egyediség, az azonosíthatóság kérdése, noha ennek lehet eltérő jelentősége ilyen vonatkozásban is.²⁴ A kiemelt jelentőségű javak – pl. ingatlanok, gépjárművek – esetében jellemzően valamely hatósági nyilvántartáshoz kapcsolódik az egyediség és az azonosíthatóság, miképpen a rájuk vonatkozó tulajdonjog megszerzése és megszűnése is.

A védjegy jog mint a tulajdonjoghoz hasonló jogviszony esetében az egyediséget és az azonosíthatóságot a grafikai ábrázolhatóság biztosítja. A grafikai

²¹ „Sachen im Sinne des Gesetzes sind nur körperliche Gegenstände.”

²² „Alles, was von der Person unterschieden ist, und zum Gebrauche der Menschen dient, wird im rechtlichen Sinne eine Sache genannt.”

²³ LENKOVICS: *i. m.* 29.

²⁴ Pl. a helyettesíthető dolgok esetében nincs jelentősége annak, hogy mely konkrét dolog van birtokban, elegendő, ha az egy azok közül, amelyek egymást helyettesíthetik.

ábrázolhatóság célja egyfelől az észlelhetőség biztosítása a forgalomban, másfelől a védjegylajstromok tartalmának megismerhetősége, a kutatás szükség-szerű lehetővé tétele: az oltalom alatt álló védjegyeknek ugyanis nemcsak a boltok polcain kell észlelhetőnek és felismerhetőnek lenniük, hanem a védjegylajstromban is. Ha ugyanis a későbbi bejelentő alaposan és körültekintően eljárva olyan megjelölést kíván választani, amely a későbbiek során a lehető legnagyobb valószínűséggel nem ütközik majd mások korábbi elsőbbségű védjegyjogába, akkor ahhoz a védjegylajstrom adott pillanatban meglévő tartalmát egzakt módon meg kell ismernie, méghozzá a mai követelményeknek megfelelő módon online formában. Ez pedig másképp nem képzelhető el, mint vizuális észlelés útján, hiszen más érzékszervek közül jelenleg legfeljebb a hallás jöhet számításba az online megismerés módjaként. Következésképpen a védjegyoltalom alatt álló megjelölések megismerhetősége, reprodukálhatósága, azonosíthatósága kívánja meg azt, hogy azok grafikailag ábrázolhatók legyenek.

3.5. A jelenlegi tételes jogi megoldás

A tulajdonjog tárgyainak köre a társadalmi fejlődés előrehaladásával oly mértékben kiszélesedett, hogy a lehetséges jogtárgyakat számba venni sem lehet, nemhogy mindegyikre speciális szabályozást alkalmazni.²⁵ Vannak ugyanakkor dolgok, amelyek valamely ismervük folytán mégis igénylik a speciális szabályozást.²⁶ Amennyiben megengedjük, hogy szellemi alkotások a tulajdonjog ilyen speciális tárgyainak tekinthetők legyenek,²⁷ úgy mindenképpen vázolni szükséges azokat a jellegzetességeket, amelyek a speciális szabályozást indokolják.

A „szellemi tulajdonjogban” az emberi alkotófolyamatot közvetetten értékelve, a létrejött alkotás mint eredmény tekintetében építi ki a jogi oltalmat, alapvetően és elvileg akként, hogy az alkotó számára alkotása tekintetében kizárólagos jogokat biztosít.²⁸ Tegyük hozzá, hogy a vállalat- és árujelzők esetében az alkotás-jelleg hiányzik, esetleg hangsúlytalan; itt a tulajdonjoghoz hasonló szabályozást az áruk és szolgáltatások megkülönböztethetőségéhez fűződő piaci, vásárlói igény hívta életre. A „szellemi tulajdonjog” tárgya azonban sajátos, mert gondolati és nem testi jellegű (az elme alkotása), mert tárgya a dolgokkal szemben helyhez nem kötött (egyszerre több helyen is hasz-

²⁵ LENKOVICS: *i. m.* 74.

²⁶ Lásd ehhez bővebben: *uo.* 75–80.

²⁷ LENKOVICS BARNABÁS akként fogalmaz, hogy a szellemi alkotások alapjogviszonyai szintén a tulajdonjog talajából nőttek ki; a szellemi alkotások szabályozása – más jogterületekéhez, pl. a személyiségi jogéhoz hasonlóan – a tulajdonjog egyes sajátosságainak elméleti általánosítása és hatókörének kiterjesztése útján alakult ki (*uo.* 61.).

²⁸ LONTAI ENDRE – FALUDI GÁBOR – GYERTYÁNFY PÉTER – VÉKÁS GUSZTÁV: *Szerzői jog és iparjogvédelem.* Budapest, 2012, Eötvös József Könyvkiadó.

nálható), sajátosan azonosítható (egyéni, eredeti jellegű vagy egyéb módon, pl. a szabadalmi igénypontok által leírtan vagy a védjegylajstromban látható grafikai ábrázolás által egzakt módon behatárolható). Itt a tulajdonjogra jellemző kizárólagosság is különleges, mert az alkotó („tulajdonos”) és az alkotás („tulajdon”) kapcsolata személyes jellegű: a védelem alkotó személyhez való kötődése erősebb a szerzői jogban, mint az iparjogvédelemben, sőt egyes iparjogvédelmi jogintézményeknél (pl. árujelzőknél) nem is érvényesül. Ezenkívül jelentős időbeli, területi, közérdekű korlátai is vannak (védelmi idő, területi hatály, egyre bővülő szabad felhasználási, illetve hasznosítási jogok).²⁹

A „tulajdonképpen” tulajdon és a szellemi tulajdon közötti hasonlóság azonban oly nyilvánvaló, hogy az nemcsak az elnevezésben mutatkozik meg. Szellemi tulajdonjogról tesz például említést az Európai Unió Alapjogi Chartája; mindössze annyit szögez le [17. cikk (2) bekezdés], hogy a „szellemi tulajdon védelmet élvez”, viszont ez a rendelkezés a dologi jogi tulajdon védelméről szóló szabályt követő bekezdésben található. Az emberi jogok és alapvető szabadságok védelméről szóló Egyezmény³⁰ kiegészítő jegyzőkönyvének 1. cikke alapján (Tulajdon védelme) a szellemi alkotások és egyéb oltalmi tárgyak javak, amelyek tiszteletben tartására minden személynek joga van. Mivel az egyezményhez az Európai Unió csatlakozott,³¹ ezért az emberi jogi egyezményt is „uniós jognak” kell tekintenünk. A magyar Alkotmánybíróság értelmezése az iparjogvédelmi és a szerzői jogokat is – külön-külön – bevonta a tulajdonjoghoz való alapvető alkotmányos jogok és kötelezettségek körébe [17/1992. (III. 30.) AB határozat]:

„Az Alkotmánybíróság elvi élel mutat rá arra, hogy az Alkotmány 13. §-ának (1) bekezdése³² nemcsak a tulajdonjog, hanem az azzal összefüggő minden vagyoni jog biztosítására vonatkozik. Az Alkotmány 9. § (1) bekezdése³³ ezért a tulajdonvédelem körében az egyéb vagyoni jogok védelmét is biztosítja. A jog-összehasonlítás is azt mutatja, hogy több külföldi alkotmánybíróság gyakorlata a vagyoni jogosultságokat az alkotmányos tulajdonvédelem körébe vonja.”³⁴

²⁹ Uo. 11.

³⁰ Egységes szerkezetben kihirdette az 58/1998. (X. 2.) OGY határozat melléklete.

³¹ Az Európai Unióról szóló szerződés 6. cikk (2) bekezdése; HL 2010/C 83/01.

³² 1949. évi XX. törvény, a Magyar Köztársaság Alkotmánya 13. § (1) bekezdése: A Magyar Köztársaság biztosítja a tulajdonhoz való jogot.

³³ Magyarország gazdasága olyan piacgazdaság, amelyben a köztulajdon és a magántulajdon egyenjogú és egyenlő védelemben részesül.

³⁴ Megemlítendő, hogy Magyarország jelenleg hatályos Alaptörvénye nem tesz kifejezett utalást a szellemi alkotások jogával kapcsolatos kérdésekre.

4. Lehet-e a szellemi tulajdon tárgya?

Vessünk egy közelebbi pillantást a „szellemi tulajdon” tárgyára: mi a „szellemi” alkotás, és lehet-e tulajdon tárgya jogdogmatikai szempontból?

4.1. A „szellemi” filozófiai mibenléte

Szabó Miklós szerint³⁵ a „szellemi tulajdon” szókapcsolat olyan terminus technicus, amely – legalábbis látszólag – aggálymentesen jelöli ki a polgári jogi jogvédelem egyik tárgyát: e széles körben elterjedt szóhasználat ellenére a régi Ptk. 86–87. §§ „A szellemi alkotásokhoz fűződő jogok” megjelölést alkalmazta, ami Szabó szerint dogmatikailag korrekt, hiszen e jogvédelem a Ptk. rendszerében „A személyek” részben, „A személyek polgári jogi védelme” címben nyert elhelyezést. Igaz, közvetlenül a tulajdonjog előtt.³⁶ Ha pedig ez így van, akkor vagy durva dogmatikai hibát követ el, aki a dologi jog egyik kategóriáját – a tulajdont – a személyek joga egyik intézményére – a szellemi alkotásokra – alkalmazza; vagy pedig a dogmatikai különtartás ellenére mély, intim kapcsolat szövődött e két jogintézmény között. A kérdés tehát az, hogy a „szellem” és a „tulajdon” között mély ellentmondás vagy mély összetartozás rejlik-e.

A kérdés hátterében a „szellemi” fogalmának filozófiai mibenléte húzódik meg, aminek részletes történeti elemzésére ebben a tanulmányban természetesen nem vállalkozom.³⁷ Röviden: a dolgok létezésének problémáival a filozófiának az ontológia – lételmélet – nevű része foglalkozik. A mindmáig legátfogóbb ontológiarendszert Nicolai Hartmann dolgozta ki a múlt század első felében, egységes és hierarchikus rendszerbe foglalva a fizikai és szellemi létező-

³⁵ SZABÓ MIKLÓS: A szellem és tulajdona. In BARZÓ TÍMEA szerk.: *A szellemi tulajdon*. Miskolc, 2011, Bíbor Kiadó, 117.

³⁶ A hatályos Ptk. Az ember mint jogalany című Második Könyv végén, a 2:55. §-ban, mindössze egy rövid kiegészítő alkalmazással utal „a szerzői jogról és az iparjogvédelemről” rendelkező törvényekre; a rendszertani elhelyezés tehát a hatályos jogban részben változatlan, hiszen a jogalkotó továbbra is a személyi részben helyezte el a kapcsolódó jogterületekre vonatkozó rövid szabályt. Ezt azonban jelenleg a Jogi személyről szóló Harmadik Könyv követi. Az mindenesetre figyelemre méltó, hogy a Ptk. már nem szól „szellemi alkotásokról”, helyette nemes egyszerűséggel szerzői jogról és az iparjogvédelemről szól; igaz, a „szellemi tulajdon” terminust sem használja.

³⁷ A „szellem” fogalmának a „lélekéhez” hasonló sikamlóssága miatt legalább olyan nehéz fogalmilag megragadni, mint amilyen gyakran és szívesen hivatkoztak rá az elmúlt századok, ezredek során. A metafizika egyik központi toposzaként egyrészt a szellem léte, másrészt – ha létezik – a lét hierarchiájában elfoglalt helye vár megválaszolásra. A görög daimón, pneuma, demiurgosz fogalmaitól Hegel szellemfilozófiájáig hosszú és kalandos utat járt be e fogalom. (SZABÓ: *i. m.* 117.)

ket.³⁸ A létet és a létezőket általában négy létrétegbe vagy létszintbe látja rendeződni: a szervetlen (anorganikus), a szerves (organikus), a lelki (pszichikai) és a szellemi lét szintjébe. Ezek hierarchikusan és komplexen épülnek egymásra, akként, hogy alsóbb létréteg lehetséges a felsőbb nélkül, felsőbb viszont nem az alsóbb nélkül. A legnagyobb komplexitást a létezők közül maga az ember mutatja: „Az ember valamennyi létréteget tartalmazza, anyagi és szellemi lény egyaránt; és a létrétegek benne is úgy rendeződnek el, hogy a magasabbak az alacsonyabbakon nyugszanak és rájuk épülnek, a maguk részéről azonban önálló struktúrájuk és saját determinációjuk van. Az embert éppoly téves csak biológiailag vagy csak pszichológiailag szemlélnünk, mintha csak szellemtörténetileg vizsgálnánk. Egysége éppoly rétegzett, mint a világé, amelyben él.”³⁹

Ami a tulajdon pozicionálását illeti, első megközelítésben – az „emberi” és „természeti” létmód megkülönböztetésének szintjén – az ember tulajdont szerez és gyakorol a természet fölött; ebben a felfogásban az ember a természet felett áll, azon mintegy uralkodik. Második megközelítésben a kérdés kicsit bonyolultabb, hiszen az ember a természet része is. Felmerül tehát az a lehetőség is, hogy a természet – az „anyag” – válik tulajdonossá önmaga, majd a szellem fölött. Ezt a lehetőséget a természetjogi gondolkodás, legismertebb módon pedig John Locke exponálta:

„Bár a föld és az összes alacsonyabb rendű teremtmény közösen minden emberé, mégis mindenkinek tulajdona a saját személye. Ehhez senkinek sincs joga, csak magának. Azt mondhatjuk, hogy testének munkája és kezének műve a szó szoros értelmében az övé. Amit tehát kiemel abból az állapotból, amelyben a természet hagyta, azt összevegyítette munkájával, hozzátett valamit, ami az övé, és ezzel tulajdonává teszi.”⁴⁰

Az ember rendelkezik azzal a természeti képességgel, hogy saját munkájával kiemeljen valamit a „közös” természeti állapotból. Locke-nál még nem merül fel – bár a konstrukció már erre is készen áll – a szellemi tulajdonba vétele. Nyilvánvaló ugyanis, hogy ha a testi munka eredménye fölött tulajdont szerezhetünk, a szellemi erőfeszítés terméke fölött nem kevésbé: az ugyanúgy saját személyünk kiterjesztése.

A szellem fogalmának szakrális spiritualitása azonban még majdnem egy évszázadon át késleltette e lépés megtételét. Az a vélemény, hogy a szerzőnek természetes tulajdonjoga van a saját gondolatához, először Angliában fogalmazódott meg Edward Young *Gondolatok az eredeti fogalmazásról* című műve kapcsán.⁴¹ Young, a költő, kijelenti, hogy a szerző nem pusztán a munkáját-erőfeszítését kölcsönzi a könyvének, hanem annak tartalmát egész eredeti egyéniségével átítatja. Young szerint a szerző munkája így egy feltalálónál

³⁸ Uo. 118.

³⁹ HARTMANN, NICOLAI: Új ontológia Németországban In *Lételeméleti vizsgálódások*. Budapest, 1972, Gondolat Kiadó, 181., hivatkozik rá SZABÓ: *i. m.* 119.

⁴⁰ LOCKE, JOHN: *Értekezés a polgári kormányzatról*. Budapest, 1986, Gondolat Kiadó, 58., hivatkozik rá SZABÓ: *i. m.* 121.

⁴¹ HESSE, CARLA: *A szellemi tulajdon*. <http://ki.oszk.hu/kf/2010/10/a-szellemi-tulajdon/>, 2015.05.02. Young művének eredeti címe: *Conjectures on Original Composition: In a Letter to the Author of Sir Charles Grandison* (London, 1759).

magasabb rendű, a farmerénál még inkább, mivel a szerző nemcsak a természetben munkálkodik, hanem önmagából is előállít valamit, ami egy egyedi személyiség letörölhetetlen bélyegét viseli. Míg a mechanikus találmányok szabálmához lehet korlátokat kötni, a szellem produktumai azonban, amelyek a szerző személyiségét hordozzák, örökösen annak alkotójához tartoznak. A szellemi tulajdon, a 18. század találmánya, így robbant bele a világba, a legtisztább formájú valódi tulajdon igényével.⁴²

A „szellem” tehát képes arra, hogy létrehozson valamit (vagy legalábbis közreműködjön annak létrehozásában), ami fölött tulajdon keletkezhet, ami tulajdonjog tárgya lehet. A következő kérdés az, hogy „kié” ez a szellem, következésményesen kit illet tulajdon. A Hartmann által leírt létrétegek felhasználásával a következő lehetőségek különíthetők el:

- A szervetlen és szerves létréteget „egybefogva” gondolhatjuk azt, hogy a természettől a szellemi nem szakítható el, így a szellem alkotása a természetjog alá tartozik, az ki nem sajátítható. A szellemi alkotás nem az egyes embert, hanem az emberi nemet illeti meg.
- A második lehetőség a pszichikai lét szintjén lokalizálni a szellemet. Ekkor az emberi személyiség a szellemi szubsztancia letéteményese (avagy materialista felfogás szerint a szellem a pszichikum funkciója), így tulajdonos lehet az individuális egyén. Leginkább ez a felfogás alkalmas annak alátámasztására, hogy az egyén tulajdonaként rendelkezhet szellemi alkotásával.
- Ha az első lehetőség az ember alatt, a második az emberben, a harmadik az ember fölött keresi a szellem helyét. Az így elhelyezett szellem a középkorig szakrális felfogású volt (mint szentlélek): az isteni megjelenése az emberben, vagy áttételesen, Isten által saját a képmására teremtett, tehát az ő lenyomatát viselő ember által, annak munkája és képességei révén létrehozott alkotás. Ennek a felfogásnak a szekuláris elvonatkoztatása vezetett el – pl. Hegelnél – a szellem öntörvényű fogalmához: az abszolút szellemhez s annak tárgyasulásaként az objektív szellemhez. Ez az ember fölött, de az ember által (közreműködésével) ölt testet.⁴³
- Ha a pszichikai és a szellemi létet a társadalmi létben egyesítjük, akkor a szellem társadalmi természetének tételéhez jutunk el. E szerint a gondolatok és azok megformálásai nem egyetlen ész alkotásai; de nem is Isten ajándékai, amelyet a királyi fennhatóság szabályoz. A gondolatok a közösségből, a társadalomból erednek, és egyformán, egy időben mindenki számára elérhetők. A gondolatok lényegük szerint társadalmiak: nem egyedül az egyének hozzák létre, a kollektív tapasztalati folyamat gyümölcsei. Ebben a felfogásban ha a szellem társadalmi természetű, akkor annak egyéni tulajdonlása elkerülhetetlenül feszültséget és igazságtalanságot indukál.

⁴² Uo.

⁴³ SZABÓ: *i. m.* 123.

4.2. A szellemi tulajdon elméleti megalapozása

A szellemi tulajdon a modern kor problémája, felmerülése is a modernitás hajnalára tehető; ez arra enged következtetni, hogy szoros összefüggésben áll a kapitalizmus logikájával. Ha „minden eladó”, akkor minden megvehető, s minden tulajdon tárgyává tehető. A tulajdonlás előtt álló szakrális, spirituális, morális gátak végkép leomlottak, s a jog számára csak az merült fel kérdés-ként, hogy ezt a tényt miként tudja beilleszteni dogmatikai rendszerébe.⁴⁴ Ezen a ponton merül fel az a probléma, hogy tulajdonként, a tulajdonjog esz-közeivel kívánja a jogalkotó szabályozni a szellemi javakra vonatkozó kizárólagos jogosultságot is, noha ezek a tulajdon tárgyaiként nem birtokolhatók. Megítélésem szerint az imént említett szemlélet érhető tetten a védjegyjogi szabályozás várható változásában is, tehát abban, hogy a grafikai ábrázolhatóság követelménye eltűnik az oltalomszerzés feltételei közül, és ez elvileg lehetővé teszi majd a nem látás útján érzékelhető megjelölések védjegyvoltalomban részesítését (mintegy „kisajátítását”) is.

A szellemi tulajdon gazdasági tartalma (vagyis az, hogy emberi szükséglet kielégítésére alkalmas javak elsajátíthatósága iránt merül fel igény) és jogi konstrukciója (az, hogy a tulajdon tárgya birtokba vehető testi tárgy lehet) vár tehát összeegyeztetésre. Bár a szellem (a tudás: nyelv, művészet, kultúra stb.), amelyből a szellemi alkotás származik, kisajátíthatatlan közjóság, a szellemet hordozó anyag, a szellem tárgyasult formája és annak példányai nagyon is alkalmasak a „kisajátításra”. A szellemi alkotások társadalmi szintű felhasználása iránti igény alapjain az értéket teremtő szellem alkotása a tőke – szellemi tőke, mégpedig magántőke – formáját veszi fel, ez a magántőke pedig a modern közjogi-társadalmi környezetben kvázi magántulajdon jogi formáját ölti.⁴⁵ Ezt a magántulajdon-jelleget erősíti a polgárosodás szellemi hátterét adó liberalizmus individualista jellegű emberképe, amely a magántulajdonhoz kötődő egyéni szabadság alapján áll, aminek állam általi korlátozása csak erősen behatárolt lehet.

Az alkotó magánérdeke (a szellemi tulajdon védelme) és a szellemi potenciált biztosító társadalom közérdeke (a szellemi közjóság hasznosulása) közötti egyensúlyt⁴⁶ a jogalkotó kísérli megteremtteni a tételes jog szabályai által; ezáltal válik érthetővé a szellemi tulajdon számos már említett korlátja (időbeli stb.), amely a tulajdonjogban nem ismert. Ebben a kettősségben felfedezhető

⁴⁴ Uo. 124.

⁴⁵ Uo. 125.

⁴⁶ A jelenlegi szabályozás mindkét célt csak korlátozottan, diszfunkcióktól terhelten éri el, mégpedig azért, mert e két cél egy időben csak egymás rovására valósítható meg. Minél több jogot biztosítunk a szellem anyagi hordozóinak individuális tulajdonosai számára, annál jobban akadályozzuk a szellemi tartalmakhoz való közösségi hozzáférést. Ugyanakkor minél szabadabbá tesszük a szellemi termékekhez való hozzáférést, annál gyengébb lesz a motiváció az új szellemi termékek létrehozására. Uo. 127.

(magán-) tulajdon és (szellemi) szabadság egymással való szembefordulása is.⁴⁷

A polgári jogfejlődés különböző szellemi irányzatai több, különböző felfogású szabályozást alapoztak meg, amelyekben a hangsúlyok más-másfelé tolódtak el, de a szellemi alkotásokon fennálló tulajdonszerű, kizárólagos jogosultságot mindenhol megtaláljuk a felvilágosodás utáni modern jogrendszerekben.⁴⁸ A szellemi alkotások jogvédelmére vonatkozó nézetek két vonulata ismert: az angol és a kontinentális (elsősorban német) jogelméleté. Előbbire – amely elsődlegesen Locke és Blackstone nevével fémjelezhető a kezdetekben⁴⁹ – inkább az erős tulajdonjogi megközelítés jellemző, amely a személyiségi elem párhuzamos háttérbe szorításával jár; ez az ún. tulajdoni elmélet.⁵⁰ Ez a felfogás a felvilágosodás természetjogias attitűdjével közelítette meg a kérdést, és a szellemi alkotásokat a dologfogalom tág értelmezésével gyakorlatilag a tulajdon tárgyaiként kezelte, így kiterjesztette a tulajdon szabadságát és korlátlanságát a testetlen dolgokra is. Az angol szellemi tulajdon tisztán vagyoni jellegű, nem kapcsolódik hozzá személyhez fűződő jogok. Ez a megközelítés kifinomultabb változatában még a modern jogrendszerekben is felfedezhető.⁵¹

Ezzel szemben a német felfogás – amelynek fő képviselői Gierke és Kohler – a vagyoni elemek túlhangsúlyozásával szemben a szellemi alkotásokhoz fűződő személyiségi mozzanatokot helyezte előtérbe, aminek eredménye az ún. dualista felfogás, mely a szellemi alkotásokhoz kapcsolódó személyhez fűződő jogokat is oltalomban kívánta részesíteni (elsősorban a szerzői jog területén az iparjogvédelemben ugyanis jóval dominánsabb a gazdasági-vagyoni jelleg). A Kohler által kidolgozott immateriális javak elmélete a tulajdoni elmélet egyfajta bírálata.⁵² A szellemi alkotásoknak a fizikai dolgoktól való különbözőségét hangsúlyozta, és úgy vélte, hogy az alkotások oltalmára nem alkalmas a tulajdonjog intézménye. Az immateriális javakat oltalmazó jogintézmények szerinte csak szerkezeti rokonságot mutatnak a tulajdonjoggal. Kohler elmélete alkalmas arra, hogy kellő absztrakcióval ne csak a szellemi alkotások oltalmát biztosító jogintézményeket vonja körébe, hanem az iparjogvédelem területére eső jogintézményeket is, melyek például a vállalat- és árujelzőket oltalmazzák. Az elmélet bírálói azt emelték ki, hogy nem sikerült feloldania a vagyoni oldal kizárólagosságát, így kénytelen volt a dualista koncepciót fenntartani a személyiségi jogok oltalmára. Gierke ugyancsak a személyiségi oldal elsődleges-

⁴⁷ Ez a kétpólusú szembenállás napjainkban már kiegészül egy további szemponttal is: a globális civilizációs problémák megoldási igényei az emberi tudás olyan jellegű koncentrációját igényelnék, amelyek túlmutat a társadalmi szintű közérdeken, és kirajzolódik az emberiség igénye a lehető legteljesebb tudásanyag feletti lehető legszabadabb rendelkezési lehetőség iránt.

⁴⁸ A kialakult elméletek elsősorban a szerzői jog területére vonatkozóan kívántak megoldásokat kidolgozni, de jó részük általánosítható, a szellemi alkotások teljes jogterületére irányadó következtetésekre is jutott; így ezek a dogmatikai megoldások a védjegyoltalom kapcsán is értelmezhetők.

⁴⁹ Lásd ehhez: JAKAB ÉVA: *Szerzők, kiadók, kalózok – A szellemi alkotások védelmének kialakulása Európában*. Budapest, 2012, Akadémiai Kiadó.

⁵⁰ LONTAI-FALUDI-GYERTYÁNFY-VÉKÁS: *i. m.* 21.

⁵¹ KESERŰ: *i. m.* 44.

⁵² JAKAB: *i. m.* 147.

ségét vallotta, és a vagyoni oldalt nemhogy másodlagosnak, de esetlegesnek is tekintette, nem szükségképpen elemnek. Ennek az elméletnek a hatására a BGB már csak a szűk dologfogalmat ismerte, ahogy arra már fent utaltam.⁵³ Az elmélet pozitívuma, hogy megteremtette a szellemi alkotások egységes alapra építő, ún. monista felfogását, viszont negatívuma, hogy túlzott individualizmusával elszakította az alkotásoktól az azokhoz kapcsolódó gazdasági érdeket, és nem volt figyelemmel e jogok társadalmi és felhasználási rendelkezésére.⁵⁴

Az újabb polgári elméletek jellemzően arra tettek kísérletet, hogy a dualista koncepciót meghaladják. Ezek közül Eugen Ulmer kombinációs teóriája érdemel kiemelés, melyben a szellemi alkotásokhoz fűződő személyiségi és vagyoni jogosítványok szétválaszthatatlanságát vallja (elsősorban szintén a szerzői jog területére vonatkozóan).⁵⁵ A mai magyar jogtudományban ez az elmélet az általánosan elfogadott, azzal, hogy a védjegyek esetében a személyiségi jogosultságok teljességgel hiányoznak.

4.3. A szellemi tulajdonra vonatkozó egyes magyar felfogások

A magyar civilisztika hagyományosan elutasította az angol tulajdoni elméletet, így tett Kolosváry, Szladits és Világhy is. Közös bennük, hogy csupán a jogviszonyok szerkezeti hasonlóságát ismerték el, mely szerkezeti rokonság esetleg megalapozhatja a tulajdonjogi elméletekben kimunkált megoldások analóg módon történő felhasználását.⁵⁶ Kolosváry is a mai szűkebb értelemben használta a dolog fogalmát, azaz csak a testi, vagyis a térben valósággal létező tárgyakat tekintette dolognak. Az 1928. évi Magánjogi Törvényjavaslat 433. §-ával összhangban a „dolog minden testi tárgy” doktrínát tartotta követendőnek. Szladits Károly hatkötetes munkájában a dologi jogi fejezetben, melynek egyébként szintén Kolosváry Bálint a szerzője, egy rövid utalást találhatunk arra nézve, hogy a szellemi javak (szerzői jog, szabadalmi jog) nem tárgyai a tulajdonjognak. „Az ily javak védelmének a tulajdonjog védelméhez hasonló szabályozása a kérdéses személyiségi jogokat tulajdonná nem avatja, sem a művészi alkotást, a gondolatot testi dologgá nem változtatja.” Elvetette a testetlen dolgok fogalmát, s különösen kritikai élel támadta az ABGB testetlen dolog definícióját, amely szerint mindaz, ami az érzékek alá nem eső dolog, de az embertől különbözik és ennek hasznára szolgál, testetlen dolognak tekintendő. Ami érzékelhető, az pedig testi dolog. A megfogalmazás alapján például a zene testi dolognak számítana, mert embertől különböző, élvezete folytan

⁵³ A BGB hatására pedig a magyar magánjogban is ez a felfogás szilárdult meg, noha azt megelőzően az ABGB-t követve hazai jogunk is ismerte a testetlen dolgok kategóriáját.

⁵⁴ LONTAI-FALUDI-GYERTYÁNFY-VÉKÁS: *i. m.* 22.

⁵⁵ Uo. 23.

⁵⁶ KESERÚ: *i. m.* 46.

előnyére válik, de természetesen érzeinkkel felfogható. Felfogásában a szellemi javak közé sorolandó dologi jogi jellegű jogosítványokat, amelyek a szellemi alkotások feletti jogi uralmat jelentik, dologi jogként kezelni a „legerőszkoltabb dogmatikai tévedés”. Elkülönítette magát a szellemi alkotást és az azt megjelenítő hordozót, és csak az utóbbiakat tekintette dolognak. Arra nézve pedig, hogy a szellemi alkotások védelme nagy szerkezeti rokonságot mutat a tulajdonjogéval, még nem látott elegendő indokot a dologgá minősítéshez, mert akkor az összes személyhez fűződő jogosultságra is lehetne hivatkozni. Ezek esetében is dologi hatályú keresettel élnek a jogosultak, de ez még nem jelenti azt, hogy a névhez, képmáshoz vagy házassághoz való jog dologi jog lenne.⁵⁷

Az utóbbi idők elméleti megközelítéseit és a jelenlegi trendeket illetően jelzésértékkel utalok arra, hogy már a '80-as évektől jelentek meg a tulajdoni elméletet tükröző munkák, elsősorban Bobrovszky Jenőtől.⁵⁸ Nézete szerint a fentebb hivatkozott különböző elméletek csak egy-egy nézetét adják a jogterületnek, és nem egymást kizáró, hanem egymást kiegészítő viszonyban állnak egymással. Mindegyik csak egy zárt rendszerű részelmélet, amely vagy az alkotó személyét, vagy a jog tárgyát, vagy a jogi szabályozás módszerét ragadja ki. Ezért ő a nyitott, plurális elméletrendszerek alkalmazhatóságát vallja, amelybe minden részelmélet beleilleszthető.⁵⁹

A polgári jogi dologfogalom hagyományos kereteit mostanra már a mindennapi élet folyamatai, elvárásai a szellemi alkotások problematikájától függetlenül is szétfeszítik. Hosszú idő óta téma a jogirodalomban az, hogy a jogok, követelések egyre inkább dolog módjára viselkednek a vagyoni forgalomban, ami azzal jár, hogy a hagyományosan dolgokra vonatkozó – pl. átruházásra irányuló – szerződések immáron nemcsak dolgokat, hanem jogokat, jogosítványcsomagokat, követeléseket is érintenek. Klasszikus példa erre a korlátolt felelősségű társaságok üzletrésze, amelynek adásvétele – noha nem dolog, annak hagyományos fogalma szerint – régóta bevett, mindennapos. Meszlény Artúrtól kölcsönzött gondolattal élve – a gazdasági élet egyes jelenségeivel nem boldogulunk mindaddig, amíg a dologi jogi szabályok át nem alakulnak oly módon, hogy a tulajdonjog ne csupán testi tárgyakra, hanem a vagyonhoz tartozó valamennyi „tárgyra” is kiterjedjen.⁶⁰

⁵⁷ Uo. 46–47., SZLADITS KÁROLY: *A magyar magánjog*. 5. kötet. *Dologi jog*. Budapest, 1942, Grill Károly Könyvkiadó Vállalata, 115.

⁵⁸ BOBROVSZKY JENŐ: *Iparjogvédelem és csúcstechnika*. Budapest, 1995, Országos Tárlalmányi Hivatal, 56–57.

⁵⁹ KESERŰ: *i. m.* 48.

⁶⁰ BIRÓ GYÖRGY: *Átruházó szerződések. Polgári Jogi Kodifikáció*, 2003. 2. sz. 18–19.

4.4. Egyes modern elméletek

A kapcsolódó mai elméletek közül említhető az ún. law and economics néven ismertté vált irányzat, amely a közgazdasági és jogi szemlélet egyesítésére vállalkozik a közgazdasági módszerek jogi szabályozási problémáira való alkalmazásával. A mozgalom célja, hogy előre jelezze a jogi szabályozás egyes elemeinek gazdasági következményeit, illetve ezekre alapozva de lege ferenda javaslatokat fogalmazzon meg. A szellemi tulajdonnal kapcsolatban a két alapkérdés vizsgálatához járulhat hozzá: 1. mennyire hatékony a jogi szabályozás a saját célját, vagyis az egyéni jogvédelmet (a szellemi tulajdon védelmét) tekintve; és 2. mennyire kielégítő a jogi szabályozás a társadalmi célját, vagyis a szellemi közjószág hasznosulását illetően?

A jog intézményes rendszerének automatizmusával szemben a (civil) társadalom az, amely a szellemi alkotások társadalmi célját igyekszik érvényesíteni. Szószólóik azt hangoztatják, hogy a jogvédelem még az alkotók jelentős részét is kiszorítva a jogtulajdonosok (lemezgyártók, könyvkiadók stb.) szűk körének érdekeit szolgálja, miközben ennek kárvallottja a fogyasztók széles köre.⁶¹ E tiltakozás egyik dokumentuma Lawrence Lessig Szabad kultúra című könyve.⁶² Lessig Creative Commons elnevezésű irányzatának és egyben nonprofit szervezetének célja az olyan kreatív művek mennyiségének növelése, melyeket mások jogszerűen megoszthatnak egymással vagy felhasználhatnak a saját műveikhez. A Creative Commons weblapja⁶³ lehetővé teszi a szerzői jogi oltalom alá eső művek jogosultjainak, hogy az oltalom alatt álló jogok egy részét a közösségre hagyományozzák, míg más részét maguknak megtartásák. Mindezt változatos licenc- és szerződésformákkal segítik, amelyek lehetővé teszik például a teljes közkinccsé nyilvánítást éppúgy, mint számos szabad licenc formát a nyílt tartalom biztosításához. A cél a jelenlegi szerzői jogi törvények problémáinak elkerülése, amelyek a tudás megosztását akadályozhatják, tekintve, hogy az innováció és az új ötletek a már meglévőkre épülnek. A Creative Commons a teljes jogi védettség – „minden jog fenntartva” – és a közkinccs (köztulajdon) közötti széles skálán kíván létrehozni rugalmas és korszerű védelmet (pl. „néhány jog fenntartva”). A Creative Commons-licenccel lehetővé teszik a szerzők számára, hogy szerzői jogukat megtartsák, de ezzel egy időben lehetőséget biztosítsanak – különböző korlátok között – a mű feldolgozására, terjesztésére.

Végezetül utalok arra a problematikus jelenségre is, amely globális szinten merült fel az utóbbi évtizedekben a szellemi tulajdon természete és terjedelme kapcsán. Általában véve Kína, Tajvan, Oroszország és a közel-keleti államok, sőt az afrikai és dél-amerikai államok is, a Condorcettól eredő utilitarista felfogást tették magukévá, vagyis azt, hogy a szellemi tulajdon természeténél fogva társadalmi jellegű, és az államnak joga van korlátozni állampolgárainak

⁶¹ SZABÓ: *i. m.* 125.

⁶² A könyv eredeti címe Free culture, magyarul a Kiskapu Kiadó kiadásában jelent meg 2005-ben.

⁶³ <http://creativecommons.org/>

és másoknak az egyéni igényét a közjó nevében. Ezt az érvet alkalmazták – ahogy a 19. századi Amerikában – annak indoklására, hogy az adott nemzet elutasítja a külföldiek szerzői jogi és szabadalmi igényeit. Ezzel szemben az Egyesült Államok és Nyugat-Európa törvénykezési hagyományai elmozdultak a 18. századi szellemi tulajdonegyensúlyának utilitarista felfogásától a szerzők és feltalálók univerzális természetjogának soha nem látott megerősödésének az irányába, alkotásaik és találmányaik kizárólagos kereskedelmi kiaknázása felé. Az 1970-es évek óta az USA és a nyugat-európai országok egyre agresszívebben arra használják a kereskedelmi szankciókat és nemzetközi kereskedelmi szerződéseket, hogy a fejlődő országokat rávegyék, hogy a szellemi tulajdonjogoknak éppen ezt a felfogását ismerjék el.⁶⁴ A természetjogi nézet dominanciája a helyi tudás kisajátításához vezet a nemzetközi haszon érdekében. A jogi egyensúly felborulása azzal a kockázattal jár, hogy az exportáló országok monopolisztikus hatalmat kapnak. Ugyanilyen fontos körülmény, hogy mindez kockáztatja az egyéni érdek és a közjó között meglévő liberális politikai egyensúlyt, amely a szellemi tulajdonjogok alapvető célja a nyugati demokratikus politikai rendszerekben. A nyugati demokráciák kulturális és tudományos épsége attól függ, hogy újraéled-e a szellemi tulajdon felvilágosodáskori felfogásának eleven vonulata.

5. Következtetések

Nem adható kategorikus válasz arra a kérdésre, hogy tulajdon közvetett tárgya-e a szellemi alkotás, vagy pedig valamilyen más, tulajdonszerű jogintézmény az, ami az oltalmat biztosítja részükre; erre a kérdésre más-más választ adnak a különböző jogrendszerek, térben és időben is eltérően. Ez a dilemma könnyen nominalista felfogású jogászkodásnak tűnhet, és vele szemben talán joggal vethető fel, hogy szükségtelen a szóhasználatától függővé tenni egy jogintézmény tartalmi minőségét, azaz mindegy, hogy milyen szóval illetjük azt a jogintézményt, amely egyébként a jogalkotó által meghatározott keretek között (vagyis a tulajdonjoghoz meglehetősen hasonló vonásokkal) kétségtelenül létezik.

Ennek a lehetséges érvelésnek viszont ellentmond az a kontinentális jogi hagyomány, amely dogmatikai szempontból szigorúan lehatárolt jogintézmények létrehozásán és működtetésén alapul, és amely megköveteli, hogy ezek a jogintézmények elnevezésükben is utaljanak tartalmi mibenlétükre, illetve ennek alapján elkülöníthetők legyenek egymástól.

A véleményem ezzel kapcsolatosan az, hogy a szellemi tulajdon terminus technicus elterjedése nem szerencsés, mert a szellemi alkotásokon fennálló jogi védelem mind funkciójában, mind pedig a szabályozás tartalmában jelen-

⁶⁴ HESSE: *i. m.* 18.

tősen eltér a hagyományos tulajdonjogtól. Akkor is így van ez, ha azzal számos hasonlóságot mutat, sőt, ahogy Lenkovics Barnabás arra hivatkozott, a szellemi alkotások jogi oltalma a szabályozás jellegét tekintve a hagyományos tulajdonjog alapjain alakult ki.

Ha túllépünk a nyelvi meghatározás helyességének kérdésén, már úgy tűnik, a helyes kérdés valójában nem az, hogy lehet-e a „szellemi” a tulajdonjog tárgya – hiszen ezt a jogi szabályozás technikailag képes megoldani. Sokkal inkább az a kérdés, hogy helyes-e, megengedhető-e, hogy valamely „szellemi” alkotás tulajdonszerű, kizárólagos oltalmat biztosító jog tárgya legyen, és ha igen, akkor milyen körben. A fentebb részletesebben vázolt filozófiai dilemma felett viszont győz az a gyakorlati igény, hogy a jogrendszer szellemi alkotások vagyoni jellegű felhasználásához biztosítsa az alkotó tulajdonszerű jogosultságát, még ha ez több szempontból (térben, időben stb.) korlátozott is a hagyományos tulajdonjoghoz képest. E mellett a kizárólagos jog mellett a modern jogrendszerek figyelembe veszik azokat a társadalmi igényeket, amelyekre a fentiekben szintén utaltam. Ilyenek például a szerzői jogban a szabad felhasználás esetei, a szabadalmi jogban a szabadalmi kényszerengedély, de még a védjegyjog is ismer ilyen jellegű korlátozásokat a használat kizárólagosságával szemben.⁶⁵ Arra is érdemes utalni, hogy a jelentősebb vagyoni befektetést igénylő szellemi alkotások létrehozása nem is volna lehetséges a szellemi „tulajdonjog” biztosítása nélkül, mert a vagyoni investíció a megtérülés reménye nélkül bizonyára nem valósulna meg.

Ha megengedjük – márpedig nemcsak megengedjük, hanem több szempontból kívánatosnak is tartjuk –, hogy a szellemi alkotások tulajdonszerű jogi oltalomban részesüljenek, akkor az a következő kérdés, hogy hol húzzuk meg az ilyen oltalom tárgyi körét, vagyis mi az, ami oltalom alatt állhat. Erre a kérdésre már más-más választ adhatunk a szerzői jog és az iparjogvédelem területén. Ami a szerzői jogot illeti, Gyertyánfy Péter⁶⁶ és Lenkovics Barnabás⁶⁷ ide kapcsolódó gondolataira utalok röviden: szerintük a szerzői jogi és különösen a szomszédos jogi jogvédelem eljutott egy olyan pontra, amely már felveti, hogy a szerzői jog saját hatékonyságának áldozatává válik a védelmi kör túlzott kiszélesítése miatt. Mindennapi életünkben azt tapasztaljuk, hogy a világ a kultúrában a silány, egyediség nélküli tömegcikk eluralkodása felé tart.⁶⁸ A szerzői jogi védelem az értéktelen, silány, netán ártalmas alkotások-

⁶⁵ A Vt. 15. § (1) A védjegyoltalom alapján a védjegyjogosult nem tilthat el mást attól, hogy gazdasági tevékenysége körében – az üzleti tisztesség követelményeivel összhangban – használja

a) saját nevét vagy címét;

b) az áru vagy a szolgáltatás fajtájára, minőségére, mennyiségére, rendeltetésére, értékére, földrajzi eredetére, előállítási, illetve teljesítési idejére vagy egyéb jellemzőjére vonatkozó jelzést;

c) a védjegyet, ha az szükséges az áru vagy a szolgáltatás rendeltetésének jelzésére, különösen tartozékok vagy alkatrészek esetében.

⁶⁶ GYERTYÁNFY PÉTER: Meddig terjedjen még a szerzői jog? *Jogtudományi Közlöny*, 2001. 9. sz. 337–348.

⁶⁷ LENKOVICS BARNABÁS: Szerzői és jogi netovább. *Liber Amicorum – Studia P. Gyertyánfy Dedicata*. Budapest, 2008, ELTE ÁJK Polgári Jogi Tanszék, 275–279.

⁶⁸ GYERTYÁNFY: *i. m.* 347.

nak is egyenlő védelmet nyújt, eredeti céljától, rendeltetésétől eltérve ezzel.⁶⁹ A kulturális piacnak, a kulturális tömegtermelésnek és tömegfogyasztásnak a kialakult és még bővülő, táguló rendszere éppúgy fenntarthatatlan, mint az ipari, technikai, fogyasztói társadalom a materiális javak szektorában.⁷⁰

Tanulmányomban ugyanakkor a védjegyjog ebbéli problematikáját vizsgálom elsősorban, így ehhez kapcsolódóan úgy hangzik a kérdés, hogy milyen megjelölések számára biztosítjuk az oltalmat.

Arra is szükséges rávilágítani, hogy a védjegyoltalom mint jogi monopólium funkcióját tekintve jelentősen eltér a tulajdonképpen – valóban az emberi alkotótevékenység eredményeit monopolizáló – szellemi alkotásokon fennálló oltalmaktól. Míg ugyanis a szerzői jog és műszaki szellemi alkotásokon fennálló oltalom kapcsán valóban erőteljesen felmerül az egyéni érdek („tulajdonvédelem”) és a társadalmi (a szellemi javak elsajátíthatóságához fűződő) érdek közötti feszültség, amelyet a jogalkotó minden bizonnyal nem tud egy meghatározott, univerzálisan ideális megoldással feloldani, addig a védjegyoltalom megkülönböztető funkciója révén nem generál ilyen – jogi eszközökkel megoldandó – feszültséget. A védjegyoltalom fennállása ugyanis – elvileg – mind a jogosultnak, mind pedig a „köz”-nek érdeke, hiszen minél régebb óta használnak egy védjegyet, jellemzően annál hatékonyabban képes betölteni megkülönböztető (és persze egyéb) funkcióját is. A védjegy esetében nincs arról szó, hogy közérdek fűződne a közkinccsé válásához; ha ez megtörténik (mert valamilyen okból megszűnik a védjegyoltalom), az a megjelölés elértéktelenedéséhez vezet védjegyjogi szempontból.

Ha ehhez hozzáadjuk azt is, hogy a védjegyoltalom alatt álló megjelölés jellemzően nélkülözi a „szellemi alkotás” jelleget, akkor könnyen beláthatjuk, hogy mindazok morális és filozófiai kérdések, amiket a szellemi alkotások jogvédelme kapcsán általában felvethetünk, a védjegyoltalom kapcsán jórészt értelmetlenek. A védjegyoltalom kapcsán sokkal inkább az a kérdés merül fel a várható változások ismeretében, hogy a jogbiztonság követelményét is szem előtt tartva meddig bővíthető az oltalomban részesíthető megjelölések köre.

Az oltalmazható megjelölések körét a hatósági-bíróági gyakorlat folyamatosan bővítette az elmúlt évtizedekben; mind a megkülönböztető képesség, mind a grafikai ábrázolhatóság elvárásainak alapos elemzésére, értelmezésére sor került. Megjelent az „új típusú megjelölések” gyűjtőfogalma, amelybe a legkülönfélébb megjelölések tartoznak: különösen a térbeli, hologram-, pozíció- és fénymegjelölések, illatok és ízek, mozdulatsorok. Ezekkel összefüggésben a terjedelmes bíróági gyakorlatból mindössze a nevezetes Sieckmann-ügyre⁷¹ utalok, amelyben az Európai Bíróság valamely – elsődlegesen nem látás útján érzékelhető – megjelölés lajstromozhatóságával kapcsolatosan a következő kritériumokat állapította meg: védjegyoltalomban olyan megjelölések is részesülhetnek, amelyek önmagukban nem érzékelhetők vizuális úton, feltéve, hogy grafikailag ábrázolhatók – különösen képek, vonalak vagy karakterek útján – és hogy a grafikai ábrázolás világos, pontos, önálló, könnyen hozzáférhető, érthető, tartós és tárgyyszerű.

⁶⁹ LENKOVICS: *i. m.* (2008), 275.

⁷⁰ GYERTYÁNFY: *i. m.* 342.

⁷¹ Az Európai Unió Bírósága C-273/00. számú ügye.

Itt kell visszautalnom a tanulmány elején említett „birtoklás-problémára”: a védjegyoltalom tulajdonszerű, kizárólagos használati jogot biztosító jogosítvány, amelynél azonban – hasonlóan a szellemi alkotások jogának egyéb oltalmi formáihoz – a birtoklás joga és lehetősége fogalmilag hiányzik a jogosult oldalán. A megjelölést hordozó termék persze birtokolható, de a megjelölés absztraktuma mint a védjegyoltalom tárgya nem valamely birtokba vehető testi tárgy, amely kapcsán a uralhatóság mint tény megalapozza a tulajdonjogot. A birtokolhatóság hiányát a védjegyjogban grafikai ábrázolhatóság hivatott valamelyest ellensúlyozni: bár fizikai léttel nem bír a megjelölés, de mivel legalább látás útján érzékelhető és pontosan azonosítható, a védjegyjogosult számára – legalábbis elvileg – biztosított a kontroll a megjelölés használata felett.⁷²

Ezt a helyzetet változtatná meg az Európai Unióban a tanulmány elején hivatkozott két módosítási javaslat azzal, hogy a védjegy oltalmi feltételei közül eltörli a grafikai ábrázolhatóságot. Milyen következményekkel járhat ez? Elvi szempontból azzal, hogy a nem látás útján érzékelhető megjelölések is oltalomképesek lesznek, amennyiben megkülönböztetőképességgel rendelkeznek.⁷³ Gyakorlati szempontból az a kérdés, hogy hogyan ítéltethető meg a lajstromozási eljárás során egy látás útján nem érzékelhető megjelölés megkülönböztetőképessége. Továbbá: hogyan lesz biztosítható a nem látható megjelölések egyedi azonosíthatósága és észlelhetősége a forgalomban, hogyan lehet majd megismerni a védjegylajstromok tartalmát és lehetővé tenni az egzakt védjegykutatót? Vajon a grafikai ábrázolás mellett milyen technológiai eszközök biztosítanak a jövőben elegendő garanciát arra, hogy a lajstromozandó megjelölések közhiteles ábrázolása (rögzítése és megismerhetősége) a Sieckmann-kritériumoknak megfelelően világos, pontos, önálló, könnyen hozzáférhető, érthető, tartós és tárgyszerű legyen? Nem éppen ez a kitűzött szabályozási módszer szül majd jogbizonytalanságot? Nem amiatt merül fel inkább most a jogbiztonság hiánya, mert a jelenlegi, jól bevált dogmatikai keretek között (és a Sieckmann-kritériumokban meghatározottakkal szemben!) olyan hangmegjelölések kerültek lajstromozásra, amelyek grafikailag nem ábrázolhatók?⁷⁴

⁷² Ez persze a gyakorlatban jóval bonyolultabb, hiszen a megjelölés egy tetszőleges pillanatban bárhol és szinte bármilyen módon – és persze jogosulatlanul is – használható, amelynek észlelése a jogosult számára korántsem egyszerű feladat. A gyakorlat azt mutatja, hogy a védjegy jog gyakorlása során az jelenti a legnagyobb nehézséget, hogy jogosultak nem, vagy csak jelentős anyagi ráfordítás mellett képesek észlelni a védjegyeik jogosulatlan használatát.

⁷³ Az Európai Unióban jelenleg (2015. május) 171 hangmegjelölés áll közösségi védjegyoltalom alatt, ami azt jelenti, hogy bár a hangmegjelölések oltalomképességével kapcsolatos elvi kérdések jelentősek, a gyakorlatban mégis kevés konkrét ügyben játszanak szerepet. Illat- vagy ízvédjegy jelenleg nem áll közösségi oltalom alatt.

⁷⁴ A hangmegjelölések közül a zenei hangok esetében a grafikai ábrázolás kottán történik a gyakorlatban; a kottát olvasni képes személyek esetében talán megoldott a Sieckmann-kritériumok érvényesülése, viszont problémát jelent, hogy ez csak a fogyasztók töredékére igaz; a kottát olvasni nem tudók számára a kotta minden bizonnyal nem tekinthető „világosnak, pontosnak, önállóknak, könnyen hozzáférhetőnek, érthetőnek, tartósnak és tárgyszerűnek”. Véleményem szerint ez fokozottan igaz a nem zenei hangokra, amelyek nem kottázhatók, így a grafikai ábrázolásuk

Bár a Bizottság indokolása szerint „a cél nem a megengedhető ábrázolási módok körének korlátlan kiterjesztése, hanem nagyobb fokú rugalmasság biztosítása e tekintetben”, nem lehetséges, hogy mégis ennek ellenkezője tűnik ki a sorok közül?

További kérdés, hogy a megengedőbb szabályozás alapján hogyan változik majd az OHIM⁷⁵ és az Európai Bíróság gyakorlata: mindössze egységesül a hangmegjelölések lajstromozási gyakorlata, avagy utat engednek az illat- és izmegjelöléseknek is? Ha az utóbbi következik be, akkor az milyen hatással lesz a kereskedelmi és fogyasztási szokásokra? És még általánosabb szinten: ésszerű, hasznos, és lehetséges következményeit tekintve megengedhető-e az, hogy már nemcsak hangok, de elvileg akár illatok és ízek is „kisajátíthatók” legyenek a jövőben?⁷⁶

Lenkovics Barnabás megfogalmazása a szerzői joggal kapcsolatos jelenségek kapcsán („nem engedhető meg, hogy egyre újabb és újabb szellemi javak kerüljenek ki a »közkinccs« köréből és vándoroljanak át »magánkinccsbe«, a kulturális ipar és kereskedelem befektetőinek zsebébe”)⁷⁷ mutatis mutandis a védjegy jog esetében helytálló: álláspontom szerint aggályos, hogy a jelentős szellemivagyon-portfólióval rendelkező védjegy jogosultak olyan megjelölésekre is kizárólagos vagyoni jogosultságot („tulajdonjogot”) szerezhessenek, amelyek azonosítása, ellenőrizhetősége grafikai ábrázolhatóság híján gyakorlatilag lehetetlen.

Felhasznált irodalom

- BÍRÓ GYÖRGY: Átruházó szerződések. *Polgári Jogi Kodifikáció*, 2003. 2. sz. 14–30.
- BOBROVSZKY JENŐ: *Iparjogvédelem és csúcstechnika*. Budapest, 1995, Országos Találmányi Hivatal, 56–57.
- FÖLDI ANDRÁS – HAMZA GÁBOR: *A római jog története és intézményei*. Budapest, 1996, Nemzeti Tankönyvkiadó.
- GYERTYÁNFY PÉTER: Meddig terjedjen még a szerzői jog? *Jogtudományi Közlöny*, 2001. 9. sz. 337–348.
- HESSE, CARLA: *A szellemi tulajdon*. <http://ki.oszk.hu/kf/2010/10/a-szellemi-tulajdon/>, 2015.05.02.

vagy szöveges leírással, vagy gépi hangábrázolással (szonográffal) történik a gyakorlatban. Ebben a körben már igencsak kérdéses a Sieckmann-kritériumok tényleges érvényesülése.

⁷⁵ Office for Harmonization in the Internal Market, az Európai Unió védjegy hivatala.

⁷⁶ Ráadásul, ne feledjük, hogy elvileg akár korlátlan időre, hiszen pl. a szabadalmakkal szemben a védjegy jog korlátlan alkalommal megújítható.

⁷⁷ LENKOVICS: *i. m.* (2008), 278.

- JAKAB ÉVA: *Szerzők, kiadók, kalózkodók – A szellemi alkotások védelmének kialakulása Európában*. Budapest, 2012, Akadémiai Kiadó.
- KESERŰ BARNA ARNOLD: A magyar védjegyek átruházására vonatkozó szabályok összehasonlítása a közösségi védjegyoltalom átruházásának szabályaival, különös tekintettel a szellemi tulajdon elméleteire. *Iparjogvédelmi és Szerzői Jogi Szemle*, 2011. 4. sz. 42–73.
- LENKOVICS BARNABÁS: Szerzői és jogi netovább. In *Liber Amicorum – Studia P. Gyertyánfy Dedicata*. Budapest, 2008, ELTE ÁJK, 275–279.
- LENKOVICS BARNABÁS: *Dologi jog*. Budapest, 2014, Eötvös József Könyvkiadó.
- LONTAI ENDRE – FALUDI GÁBOR – GYERTYÁNFY PÉTER – VÉKÁS GUSZTÁV: *Szerzői jog és iparjogvédelem*. Budapest, 2012, Eötvös József Könyvkiadó.
- SZABÓ MIKLÓS: A szellem és tulajdona. In BARZÓ TÍMEA szerk.: *A szellemi tulajdon*. Miskolc, 2011, Bíbor Kiadó, 117–132.